

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

การสูงอายุของประชากรเกิดขึ้นกับประเทศต่าง ๆ เป็นปรากฏการณ์ที่ทั่วโลก รวมถึงทวีปเอเชียมีจำนวนผู้สูงอายุมากที่สุดในโลก ประมาณ 568 ล้านคน และอาเซียนเป็นสังคมผู้สูงอายุ เพราะมีประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปมากถึงร้อยละ 10.8 ของประชากรอาเซียนทั้งหมด สัดส่วนร้อยละของประชากรที่อายุ 60 ปีขึ้นไปต่อประชากรทั้งประเทศ สถานการณ์ประเทศไทยเมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ จะเห็นว่าประเทศไทยมีประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และอันดับก็สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง คาดการณ์ว่าในปี พ.ศ. 2593 (ค.ศ. 2050) ประเทศไทยจะมีประชากรผู้สูงอายุอยู่ในอันดับที่ 16 ของโลก จากทั้งหมด 201 ประเทศ เพราะฉะนั้นจึงความท้าทายจากการก้าวเข้าสู่สังคมสูงอายุ คือ ประชากรสูงอายุจะมีคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งทางด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมได้อย่างไรจะเตรียมความพร้อมและดูแลผู้สูงอายุให้มีคุณภาพได้อย่างไร นโยบายและแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษากับผู้สูงอายุนั้น ได้ถูกบรรจุไว้ในส่วนของแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (2561-2580) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) ซึ่งล้วนให้ความสำคัญต่อการให้การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต เน้นการพัฒนาและเสริมศักยภาพอย่างต่อเนื่องให้แก่ทรัพยากรมนุษย์ทุกช่วงวัยรวมทั้งผู้สูงอายุด้วย เพื่อให้เกิดการยกระดับทักษะ ความรู้ และความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า นโยบายดังกล่าวไม่ได้มีเพียงแค่ระดับประเทศเท่านั้น แม้ในระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ “ประชาคมอาเซียน 2025” ในความร่วมมือของประชาคมเองได้กำหนดงานด้านผู้สูงอายุไว้ด้วยเช่นกัน ในมิติของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ให้ความสำคัญกับการศึกษาการลงทุนในทรัพยากรมนุษย์ เสริมสร้างทักษะต่าง ๆ ให้แก่ทั้ง สตรี เยาวชน ผู้สูงอายุและผู้พิการด้วยเช่นกัน (กรมกิจการผู้สูงอายุ, ม.ป.ป. หน้า 16-20)

ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการศึกษา การเข้าถึง ระบบสุขภาพ หรือความแตกต่างทางฐานะทางเศรษฐกิจ มักเกิดขึ้นกับประชากรซึ่งกลุ่มประชากรผู้สูงอายุเป็นผลกระทบมาจากความชราภาพหรือปัญหาของความไม่เท่าเทียมกันที่สั่งสมมาตั้งแต่ยังเยาว์วัย (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2563, หน้า 35) การมุ่งสู่ความไม่เท่าเทียมกันนั้นเป็นเป็นสาระสำคัญที่สากลให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้สูงอายุ การที่ผู้สูงวัยได้มีโอกาสไปโรงเรียน ผู้สูงอายุมีประโยชน์อย่างมาก เพราะเมื่อเกิดกิจกรรมระหว่างกัน จะลบภาพเชิงลบที่เคยมองตนเองออกไป และทำให้รู้สึกว่าคุณค่า สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับมา ไปถ่ายทอดต่อกับบุตรหลาน ในครอบครัวได้ ส่วนด้านสุขภาพ โดยเฉพาะการได้รับความรู้ในการดูแลตนเอง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี เช่น ใส่ใจการทำความสะอาดร่างกายและเสื้อผ้า ออกกำลังกายสม่ำเสมอ รับประทานยา

อย่างถูกวิธี ซึ่งสะท้อนว่านักเรียนสูงอายุสามารถเข้าใจตนเองและรับรู้ผลกระทบต่อสุขภาพ อย่างไรก็ตาม โรงเรียนผู้สูงอายุควรได้รับการส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาจากหน่วยงานภาครัฐ และท้องถิ่นอย่างเป็นระบบทั้งด้านงบประมาณ องค์ความรู้ ด้านเทคนิค ทักษะการถ่ายทอดองค์ความรู้ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนควรดำเนินการในรูปแบบบูรณากันในทุกภาคส่วนเพื่อให้เกิดกิจกรรมที่ดีในการเสริมสร้างความเท่าเทียมแก่คนทุกวัยการเข้าถึงการศึกษาเป็นปัญหาและอุปสรรคสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุในสังคมไทยปัญหาด้านรูปแบบการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุ พบว่าขาดความรู้ความเข้าใจของผู้สอนในบริบทของผู้สูงอายุเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้การจัดกิจกรรมไม่ประสบความสำเร็จ นอกจากนั้นการที่ผู้สอนมีบุคลิกภาพและวิธีการสอนที่ไม่สามารถดึงดูดความสนใจกับกลุ่มผู้สูงอายุก็ส่งผลให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นมีความน่าเบื่อหน่ายทำให้ผู้สูงอายุไม่ประทับใจและไม่ต้องการที่จะเข้าร่วมกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมถึงปัญหาด้านสื่อประกอบการจัดการเรียนรู้ที่ไม่เอื้ออำนวย เนื้อหาข้อมูลไม่ตรงตามความต้องการ และระยะเวลาที่นานมากเกินไปก็เป็นปัญหาอุปสรรคในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้สูงอายุ

ในสากลให้ความสำคัญมีความตื่นตัวในระดับสากลกำหนดให้มี “วันผู้สูงอายุสากล” 1 ตุลาคมของทุกปี (International Day of Older Persons) ซึ่งให้ความสำคัญทำทนายของจำนวนประชากรผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้น ให้ตระหนักและสนใจต่อความต้องการ โอกาส ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ให้ตระหนักถึงคุณค่าของผู้สูงอายุ สิทธิ คุณค่าของความเป็นมนุษย์ และป้องกันความรุนแรงต่อผู้สูงอายุเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันและในปี 2019 ให้ความสำคัญในเรื่องของความเท่าเทียม ซึ่งในปี 2019 ให้คำขวัญผู้สูงอายุสากล “มุ่งสู่ความเท่าเทียมทางวัย” The Journey to Age (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2563, หน้า 35) โดยเครือข่าย AFU Age Friendly University Global Network เปิดตัวในเดือนพฤศจิกายน 2555 โดยมหาวิทยาลัยดับลินซิตี (DCU) ในไอร์แลนด์เพื่อให้โอกาสสำหรับคนทุกวัยในการมีส่วนร่วมในการศึกษา สุขภาพ และกิจกรรมทางวัฒนธรรม และตอบสนองต่อความต้องการด้านการศึกษาและความสนใจของผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น DCU จะเป็นเจ้าภาพการประชุมประจำปี 2019 ของสภาการศึกษาทางไกลระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นหนึ่งในความร่วมมือของ UPOU การสรุปความมุ่งมั่นของ UPOU ต่อหลักการ 10 ประการของมหาวิทยาลัยที่เป็นมิตรต่อวัย เขากล่าวต่อว่า “เนื่องจากกิจกรรมของการเป็นสมาชิก AFU มีความหลากหลาย มหาวิทยาลัยฟิลิปปินส์จึงมีความเชี่ยวชาญในการดึงดูดนักศึกษาที่ไม่ใช่แบบดั้งเดิมและโอกาสในการพัฒนาเพื่อส่งเสริมโปรแกรมทางไกลทำให้สมาชิกมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น” จนถึงปัจจุบัน UPOU เป็นมหาวิทยาลัยออนไลน์และเปิดเพียงแห่งเดียวที่อยู่ในรายการ และเป็นมหาวิทยาลัยแห่งเดียวในฟิลิปปินส์และในภูมิภาคอาเซียนที่จะเป็นสมาชิกของ AFU Global Network (เอคلامาส) และให้ความสำคัญกับเรื่องผู้สูงอายุเสมอมาจึงสนใจในการศึกษาในหัวข้อและร่วมแลกเปลี่ยนสนทนาและประเด็นการวิจัยร่วมกับเครือข่ายคณะวิจัยมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (STOU)

จากบันทึกความตกลงร่วมกัน ระหว่างมหาวิทยาลัยเปิดแห่งประเทศมาเลเซีย (OUM) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (STOU) มหาวิทยาลัยเปิดแห่งประเทศฟิลิปปินส์ (UPOU) มหาวิทยาลัยเตอบูกา แห่งประเทศอินโดนีเซีย (UT) และมหาวิทยาลัยเปิดฮานอย ประเทศเวียดนาม (HOU) เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2014 ซึ่งข้อตกลงของทั้ง 5 มหาวิทยาลัย เป็นการดำเนินการที่ตระหนักถึงความร่วมมือทางวิชาการระหว่างสถาบันต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นกิจกรรมที่คล้ายกันหรือเป็นกิจกรรมเสริมจะทำให้เกิดความเข้าใจและยึดวัตถุประสงค์เดียวกันเป็นสำคัญ นอกจากนี้ในการทำงานร่วมกันของทั้ง 5 มหาวิทยาลัยตระหนักถึงการแบ่งปันความเชี่ยวชาญ การช่วยเหลือระหว่างกัน และการใช้สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ร่วมกันด้วย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการทำวิจัยร่วมกัน พัฒนาองค์ความรู้และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อการเรียนรู้ร่วมกันในลักษณะการศึกษาทางไกล (memorandum of agreement, 2014) อย่างไรก็ตามกรอบแนวทางการร่วมกันพัฒนางานวิจัยร่วมกันมีแนวทางจากดัชนีชี้วัดการพัฒนาคุณภาพขององค์การสหประชาชาติ (<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>, 2019) พื้นฐานของการพัฒนาคุณภาพตามแนวทางขององค์การสหประชาชาติ โดยกำหนดดัชนีชี้วัดการพัฒนาคุณภาพออกเป็นสามมิติ ได้แก่ มิติด้านการศึกษา มิติด้านสุขภาพ และ มิติด้านรายได้ของประชากรเพื่อความร่วมมือและด้านการพัฒนาคุณภาพของแต่ละประเทศต่อไป

ดังนั้นการศึกษาวิจัย เรื่อง โอกาสการเข้าถึงการศึกษาทางไกลของผู้สูงอายุในประเทศไทย สามารถนำไปใช้เป็นข้อมูล เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาทางการศึกษาของผู้สูงอายุ และสนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การรวมกลุ่มกิจกรรมและการรวมกลุ่มกับกลุ่มคนหลายช่วงวัย เป็นแนวทางสำคัญที่ควรสร้างเสริมให้เกิดขึ้นในสังคมชุมชน สร้างเสริมให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ด้วยการใช้แนวคิด Ageing Friendly Learning Space คือ พื้นที่แห่งเรียนรู้ที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุ ศักยภาพผู้สูงอายุ คือ ผู้สูงอายุมีสักยภาพ แต่อาจมีไม่เท่ากัน แต่การพัฒนาต้องต่อยอดจากศักยภาพที่ผู้สูงอายุมีอยู่ โดยจุดมุ่งหมายของการนำการศึกษาทางไกลมาช่วยแก้ไขปัญหา ศักยภาพเกี่ยวข้องการเข้าถึงการเรียนรู้ทางไกลของผู้สูงอายุตอนต้น ในประเทศไทยเพื่อรับฟังและวิเคราะห์โอกาสการเข้าถึงการเรียนรู้ทางไกล ของผู้สูงอายุตอนต้นในประเทศไทย สาธารณรัฐฟิลิปปินส์ การให้เหมาะสมกับสังคมแห่งการเรียนรู้ต่อไปในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาสภาพโอกาสและการเข้าถึงการศึกษาทางไกลของผู้สูงอายุ
- 1.2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อโอกาสและการเข้าถึงการศึกษาทางไกลของผู้สูงอายุ
- 1.2.3 เพื่อเสนอแนะแนวทางเกี่ยวกับการเพิ่มโอกาสและการเข้าถึงการศึกษาทางไกลของผู้สูงอายุ

1.3 ขอบเขตการวิจัย

1.3.1 ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1) ประชากร ผู้สูงอายุในประเทศไทย สถิติอายุของประเทศไทย 77 จังหวัด ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2563 ข้อมูลจากกรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย กรมกิจการผู้สูงอายุ ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป รวม 11,627,130 คน

2) กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 791 คน ได้มาจากการสุ่มแบบหลายขั้นตอน โดยเลือกจากกลุ่มตัวอย่างที่กระจายอยู่ใน 5 ภูมิภาค เลือกแบบเจาะจงจากจังหวัดที่มีจำนวนผู้สูงอายุมาก และจังหวัดที่มีโรงเรียนผู้สูงอายุหรือเครือข่าย

1.3.2 ขอบเขตด้านพื้นที่ การศึกษาในครั้งนี้เก็บข้อมูลจากผู้สูงอายุในประเทศไทยที่กระจายอยู่ใน 5 ภูมิภาค ประกอบด้วย ภาคกลาง (กรุงเทพมหานครและปริมณฑล) ภาคเหนือ (จังหวัดเชียงใหม่) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จังหวัดขอนแก่น) ภาคใต้ (จังหวัดสงขลา) และภาคตะวันตก (จังหวัดชลบุรี)

1.3.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาสภาพปัจจัยและโอกาสการเข้าถึงการศึกษาทางไกลของผู้สูงอายุ และข้อเสนอแนะแนวทางเกี่ยวกับการเพิ่มโอกาสและการเข้าถึงการศึกษาทางไกลของผู้สูงอายุ

1.4 กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นโครงการวิจัยร่วมภายใต้ข้อตกลงความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิกมหาวิทยาลัยเปิดในอาเซียน ประกอบด้วยมหาวิทยาลัยเปิดแห่งฟิลิปปินส์และมหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมมาธิราช

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

1.5 นิยามศัพท์/นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

1.5.1 **ผู้สูงอายุ(Older/Elderly person)** หมายถึง บุคคลที่มีอายุเกิน 60 ปีขึ้นไป และมีสัญชาติไทย ผู้สูงอายุเมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้น มีลักษณะทางกายภาพเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ศักยภาพเริ่มลดลงด้านการมองเห็น การได้ยิน การรับรส การสัมผัสและการได้กลิ่น เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ผู้สูงอายุมีศักยภาพแต่อาจมีไม่เท่ากัน ศักยภาพที่ผู้สูงอายุมีอยู่ตาม ช่วงอายุ ช่วงวัย อาชีพ รายได้ ความรู้ ทักษะ ระดับการศึกษา ความรู้พื้นฐานเดิม เจตคติ ระดับสังคมวัฒนธรรม พฤติกรรมการ แรงจูงใจ ซึ่งผู้สูงอายุมีลักษณะนำข้อมูลหรือความรู้มาใช้ในการดูแลสุขภาพร่างกาย ที่เสื่อมถอยลง เริ่มการเคลื่อนไหวการทำงานของร่างกายช้าลง ผู้สูงอายุมีความสนใจได้รับความรู้ ได้รับข้อมูลข่าวสารในการดูแลสุขภาพ การพักผ่อน การออกกำลังกาย การทำงานอดิเรก แบ่งเป็น

1) ผู้สูงอายุวัยต้น (อายุ 60-69 ปี) วัยที่มีความเปลี่ยนแปลง ก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุ เป็นกลุ่มคนที่ต้องเข้าสู่ภาวะพึ่งพิงจากสังคม

2) ผู้สูงอายุวัยกลาง (อายุ 70-79 ปี) เป็นช่วงวัยที่เริ่มมีอาการ เจ็บป่วยมีความสามารถในการช่วยเหลือตัวเองลดน้อยลง

3) ผู้สูงอายุวัยปลาย (อายุ 80 ปีขึ้นไป) เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มักมีความสามารถพึ่งพาตัวเองลดลง

1.5.2 การศึกษาทางไกล (Distance Education) หมายถึง ระบบของการจัดการศึกษาวิธีหนึ่งซึ่งผู้สอนและผู้เรียนไม่ต้องมาทำกิจกรรมในห้องเรียน กระบวนการเรียนการสอนจะยืดหยุ่นในเรื่องเวลา สถานที่ โดยคำนึงถึงความสะดวกและความพร้อมของผู้เรียนเป็นหลัก รูปแบบของการเรียนจะใช้สื่อการเรียนประเภทต่างๆ

1.5.3 สังคมสูงอายุ (Ageing Society) หมายถึง สังคมประชากรมีอายุสูงขึ้นเรื่อยๆ สังคมที่ประชากรกำลังมีอายุสูงขึ้น สังเกตได้จาก อัตราส่วนร้อยละของประชากรสูงอายุเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ สังคมที่สูงอายุแล้ว (Aged Society) โดยเป็นสังคมที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด (หรือประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไป มากกว่าร้อยละ 7)

1.5.4 การเข้าถึงการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ หมายถึง การที่มีข้อจำกัดน้อยที่สุดที่จะสามารถในการเรียนรู้ความต้องการที่จะเรียนรู้ของผู้สูงอายุ ทั้งทางด้านกายภาพ ทักษะการใช้เทคโนโลยี ความแตกต่างของผู้สูงอายุในแต่ละด้าน เพื่อพัฒนาความรู้ในด้าน เสริมสร้างปัญญา สุขภาพกาย จิต และสังคม รวมทั้งเป็นการเปิดพื้นที่ให้ผู้สูงอายุใช้ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

1.5.5 การเพิ่มโอกาส หมายถึง การให้โอกาส ช่วยเหลือ ส่งเสริม สนับสนุน จัดการศึกษาทางไกล สำหรับผู้สูงอายุอย่างเหมาะสมกับศักยภาพทางด้านกายภาพ จิตใจ และสังคม รวมไปถึงทักษะการใช้อุปกรณ์และเทคโนโลยี

1.5.6 การเข้าถึงการศึกษาทางไกล หมายถึง การที่ผู้สูงอายุทุกคนสามารถเข้าถึงการศึกษาทางไกลที่มีคุณภาพได้อย่างเท่าเทียมกัน โดยการพัฒนาและส่งเสริมการศึกษาทางไกลที่เหมาะสมตามช่วงอายุของผู้สูงอายุ สนับสนุนให้จัดการศึกษาในรูปแบบผสมผสาน ด้วยหลักสูตรและเนื้อหาที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ อาศัยการส่งเสริมกลยุทธ์ทางการตลาดเพื่อการประชาสัมพันธ์หลักสูตร

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาสามารถนำผลที่ได้จากการศึกษาไปใช้ประโยชน์ประกอบการดำเนินการด้านการจัดการศึกษาทางไกลของผู้สูงอายุ

1.6.1 ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการเข้าถึงการศึกษาทางไกลของผู้สูงอายุในประเทศไทย

1.6.2 ทราบถึงโอกาสในการเข้าถึงและได้แนวทางในการพัฒนาการเรียนรู้ทางไกลของผู้สูงอายุในประเทศไทย

1.6.3 ได้แนวทางการเพิ่มโอกาสและการเข้าถึงการศึกษาทางไกลของผู้สูงอายุ

1.6.4 ผลงานวิจัยเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ สถาบันการศึกษานักวิชาการ และนักวิจัยที่สนใจในการพัฒนาการจัดการศึกษาทางไกลสำหรับผู้สูงอายุ

